

УДК 726.1

Бачинська О. В.,

старший викладач,

каф. інформаційних технологій в архітектурі

Київський національний університет будівництва і архітектури

Olga-polosatik@ukr.net

orcid.org / 0000-0002-5039-3100

ІУДАЇСТИ ТА ЇХ МОЛИТОВНІ БУДИНКИ У КИЄВІ

Анотація: у статті розглядається еволюція архітектури сакральних споруд в іудаїзмі, поява єврейської діаспори в Києві, зведення синагог цією діаспорою та особливості їх архітектурного образу у порівнянні з сакральними спорудами в Ізраїлі.

Ключові слова: храм, іудаїзм, синагога, Київ, архітектура, історія, стиль.

Вступ. Іудаїзм – релігія, яка притаманна одному народу, євреям. Саме тому на віровчення і храми вплинула історія цього народу. Після вигнання з рідних земель євреї розселилися по всьому земному шару. В тому числі з давніх часів вони дійшли і оселилися в Україні і Києві. В Києві єврейська громада збудувала багато синагог.

Тема ця актуальна, синагоги розташовані по всій Україні серед інших сакральних споруд, саме тому їм приділяють увагу в наукових дослідженнях [1; 2; 3]. У сакральній архітектурі євреїв Києва досліджувалися історії будівництва окремих споруд. Вивчення особливостей синагог у Києві разом, як одного з напрямків будівництва релігійних споруд у місті, порівняння з архітектурою давнього Ізраїлю раніше не розглядалося.

Мета: дослідити синагоги Києва, як окремий напрямок сакральної архітектури міста до 1917 р., виявити особливості методом порівняння з давньою архітектурою Ізраїлю, з якого походять синагоги.

Виклад основного матеріалу. Ще за давніх часів у євреїв сформувалося два типи сакральних споруд: храм і дім зібрань – синагога. Храм формувався поступово ще з часів кочового життя. Потім були збудовані капітальні споруди в Єрусалимі на території проживання євреїв. В релігійній традиції іудаїзму синагога, як споруда, виникла набагато пізніше, ніж храм. Саме тому багато принципів організації споруди дім зібрань взяв від храму.

Найголовнішою спорудою в релігії євреїв був храм. Перша сакральна споруда у євреїв з'явилася ще за часів кочового життя. Вони кочували по пустелі, періодично переїжджаючи з місця на місце. Тому і сакральну споруду - Скинію вони також переносили разом з житловими палатками.

Скинія була прообразом храму в іудаїзмі. Вона представляла собою пересувний храм-намет з огороженим двором навколо. Двір був огорожений кілками з натягнутими тканинами. Сама палатка розбиралася на частини, придатні для транспортування. Скинія призначалася для зібрання на молитву всього народу, принесення жертв Богу, збереження святих речей.

Споруда в Скинії була головним чином призначена для того, щоб зберігати Ковчег Заповіту, який представляв собою багат шаровий ящик. При переїздах його переносили за палиці, які були просунуті у кільця ящика. В ньому зберігалися Скрижалі Заповіту – кам'яні пластини з накресленими заповідями, отримані від Бога. Ковчег Заповіту був головною святинею, де б він не знаходився. Його не можна було бачити всім підряд. Були і інші речі, які використовували в обряді, і вони також мали статус святих: підсвічник Менора, жертвна чаша, стіл для хлібів.

Внутрішній простір палатки-храму був розбитий на дві частини. В Святе-святих, де зберігався Ковчег, заходив тільки первосвященик один раз на рік. В святилище, розташоване перед ним, могли заходити священики. У дворі могли бути присутні всі члени громади (рис. 1, а, б, в) [4; 5; 6; 7].

Коли євреї вже осіли на території сучасного Ізраїлю, був момент, коли Скиній вже було декілька. З часом їх почали будувати з каміння, але вхід залишався завішений тканиною, відповідно до давньої традиції. Ковчег Заповіту і група інших святих речей розташовувалися в різних Скиніях, зведених вже з каменю в різних містах, де проживали євреї.

Перший стаціонарний храм був збудований як центр релігійно-суспільного життя, місце розташування найсвятішого артефакту єврейського народу Ковчега Заповіту, місце відправлення культових і релігійних дій (жертвоприношення та інші). Храмом називалася укріплена цитадель зі спорудою храму, яка могла боронитися від ворога деякий час. Для будівництва обрали гору Морія [8], яку пов'язують з багатьма біблійними подіями: заснування світу, життям перших людей і т. і. Її євреї купили у місцевих жителів. Ця гора була зручна для зведення цитаделі через підвищення відносно міста Єрусалиму і розташування між ареалами проживання громад євреїв. Храм, розташований на нейтральній території, з'єднав окремі єврейські громади в один народ.

Для будівництва Храму збирали найкращі матеріали з усіх околиць. Для його зведення розробив проект Синедріон – вищий судовий і релігійний орган влади у євреїв. Згідно проекту цитадель мала два двора. Перший двір призначався для народу, який збирався тут по святах, тут була трибуна для царя і комори для необхідного для храму. Другий двір був вищий за рельєфом і оточений стіною. Більшість його площі була зайнята сакральною спорудою –

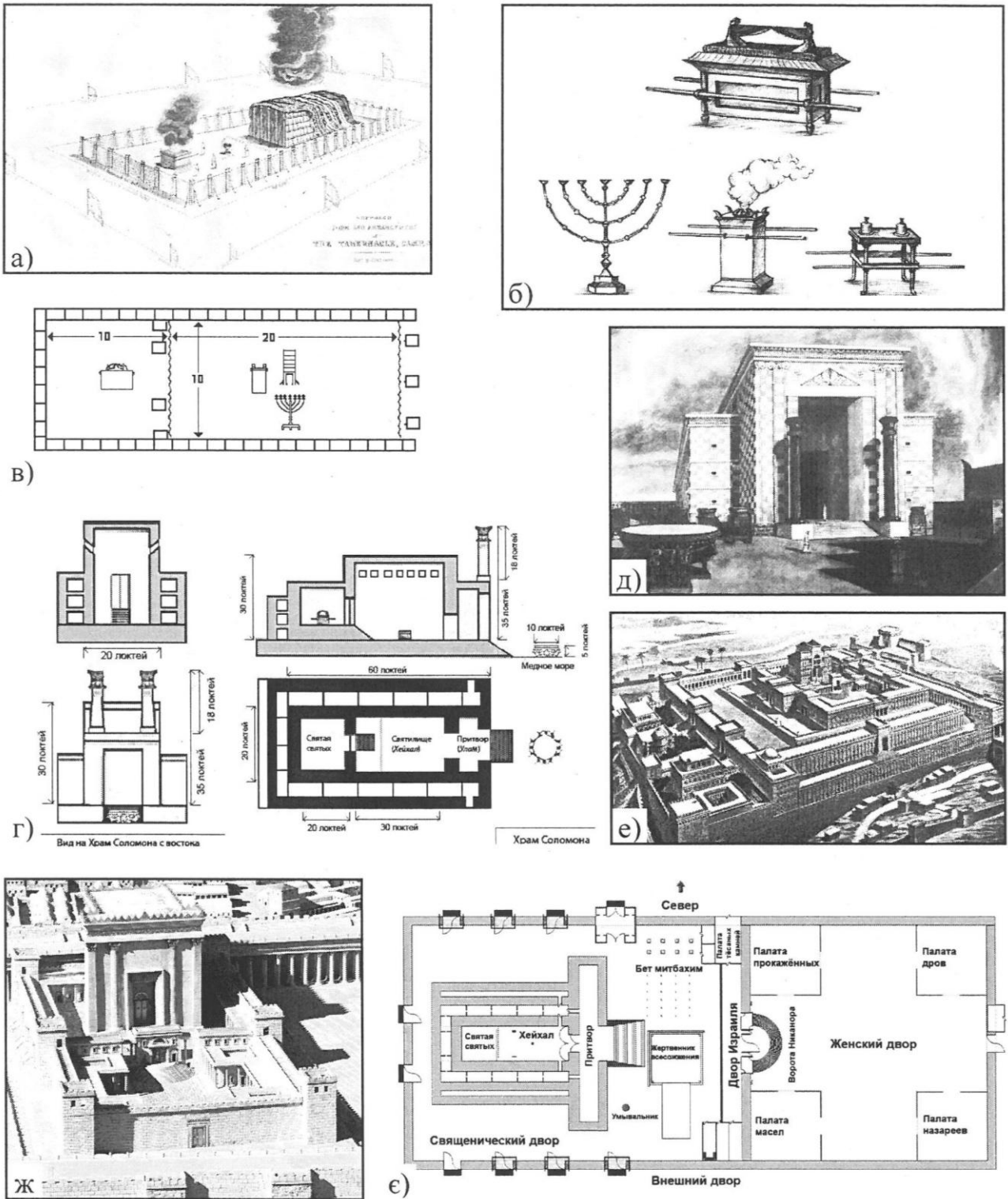

Рис. 1. Історичний досвід будівництва іудейських храмів в пустелі та Ізраїлі: а)-в) Скинія; г)-е) Перший Храм; є)-ж) Другий Храм; а) загальний вигляд Скинії; б) святі предмети Скинії – Ковчег Заповіту, семисвічник, жертвник, стіл для хлібів; в) план Скинії з розташування святих предметів; г) план, фасад і два розрізи Першого храму; д) реконструкція фасаду Першого храму; е) уявлення хрестоносців про Перший храм; є) план Другого храму; ж) реконструкція Другого храму.

Храмом, перед ним розташовувалися жертovníк і велика чаша – «мідне море» для омивання священників. Храм займав центральне місце у другому дворі. Він був більший за Скинїю і з трьох частин. У порівнянні зі Скинїєю у ньому з'явився притвор, в якому не було нічого. У центральному залі стояли священні предмети: семисвічник Менора і ще п'ять семисвічників, п'ять столів з дванадцятьма священними хлібами і благовоніями на кожному, жертovníк для куріння фіміаму. В цьому залі проводили обряди священники. Святе-святих представляло собою кубічний простір без вікон, в якому на камені стояв Ковчег Заповіту. Цей камінь вважали основою, на яку ставав Бог, коли творив світ. Храм був оточений галереями, в яких розміщувалися комори з усім необхідним для обрядів. Ця споруда проіснувала 364 роки і була зруйнована. Через 70 років почалося зведення нової цитаделі, яку називають Другий Храм (рис. 1, г, д, е) [9].

Другий Храм був збудований по образу Першого і на тому ж місці, але був біднішим. З покращенням життя євреїв Храм прикрашали і розбудовували. Двір цитаделі ділився на дві частини, в одну з них допускали жінок, далі вони заходити не мали права. Другий двір був тільки для священників. Переходом між цими дворами слугував простір, де могли знаходитися чоловіки, які сповідували іудаїзм. В цих дворах розміщувалися всі необхідні для служби Храму споруди. В цих спорудах пекли хліб, тримали тварин для жертви, дрова, олію та все інше необхідне для храму, розміщувалася охорона, музиканти, засідала рада і т.і. В цей Ковчег Заповіту вже зник, і в Святе-Святих залишався лише камінь. А в середині храму одна Менора і один стіл з хлібами. Цей Храм почав перебудовувати Ірод. Він розширив гору Морія за рахунок підірних стін. Але будівництво велося так, що не припинялася служба. Роботи продовжувалися і після смерті царя і закінчилися тільки за сім років до остаточного руйнування Храму. Цей Храм проіснував майже 600 років і був зруйнований римлянами вщент. З того часу залишилася тільки частина підірної стіни, яка тепер називається Стіна Плачу. До неї приходять євреї всього світу, щоб згадати про свій Храм (рис. 1, є, ж) [10].

Паралельно з Першим Храмом в іудаїзмі почалося формування другої сакральної споруди – синагоги. Вважають, що вона виникла тоді, коли частина єврейського народу була у вигнанні і не могла відвідувати Храм. Але згодом синагога перетворилася в другу за значимістю сакральну споруду в іудаїзмі. Її називали «мале святилище» у порівнянні з Храмом – «великим святилищем». Центральна частина синагоги є молитовним залом і повторює організацію Храму. При вході є раковина, щоб помити руки, для жінок завжди зроблене окреме приміщення чи балкон, на місці розташування Святе-Святих стоїть шафа зі свитками Тори. Шафа закрита завісою, як Святе-Святих в Храмі і

вважається еквівалентом Ковчегу в синагозі. В молитовному залу синагоги є підвищення, з якого читають Тору, аналогічно Храму. Молитовний зал синагоги повторює Храм, молитви відбуваються відповідно до часу жертвоприношень. Але синагога не замінює Храм, а молитва не замінює жертвоприношення. Тому зал синагоги є лише можливістю спільної молитви і підтримання духу Храму в громаді.

Синагоги відіграли величезну роль, коли римляни вигнали євреїв з їх земель. Вони стали центрами не тільки зібрань і молитов, а й підтримали автентичність народу. При них були школи, бібліотеки, проводили свята, релігійний суд. Кожна громада може мати свою синагогу, бо будинки зібрань вважаються рівними між собою і не мають ієрархії.

Через те, що євреї емігрували в різні країни, їх синагоги зазнали впливу різних культур. Для синагог запозичували об'ємно-планувальні рішення християнських і мусульманських храмів, принципи їх оздоблення, традиції і стилі місцевої архітектури загалом. Зовнішнє оздоблення залежало від законів щодо єврейської діаспори. Якщо закони були лояльними, синагоги могли мати багате оформлення, якщо закони щодо місцевих євреїв були жорсткими, синагоги наче ховалися серед забудови і були мало і скромно оздоблені. З часом в самому іудаїзмі виникли різноманітні течії, будинки зібрань яких відрізнялися зовнішньо і внутрішньо. Вдалі об'ємно-просторові рішення, які утворювали в певних країнах, знаходили продовження в подальші сторіччя і в інших регіонах. Таким чином архітектура синагог може бути дуже різноманітною і знаходитися під істотним впливом середовища, в якому споруда розташована.

До Києва євреї дійшли за часів занепаду Київської Русі. Вони оселилися в місті. Іноді влада видавала накази вигнати євреїв з міста через високий адміністративний статус Києва. Але згодом закони пом'якшували і представники іудаїзму знову могли повернутися до Києва.

Від давніх часів синагоги не збереглися. Ця тенденція характерна і для храмів інших релігій, багато з яких не дійшли до більш пізніх часів через складну історію Києва. Саме тому споруди синагог, які наразі існують чи про них є згадки, були збудовані наприкінці 19 – початку 20 ст. в цегляному стилі [11]. Вони всі дво- чи триповерхові, не мають вертикальної домінанти. Деякі з них мали великі двоповерхові зали в середині, але були синагоги з одноповерховими залами. Жінки і чоловіки в них молитися на різних поверхах.

Зовні архітектурний образ можна розподілити на дві групи. Одна група синагог взагалі виглядають як житлові чи прибуткові будинки, в зовнішньому образі не виявляється парадність центральної споруди громади. Вони повернути видовженим боком до глядача, який оформлений рядами вікон з

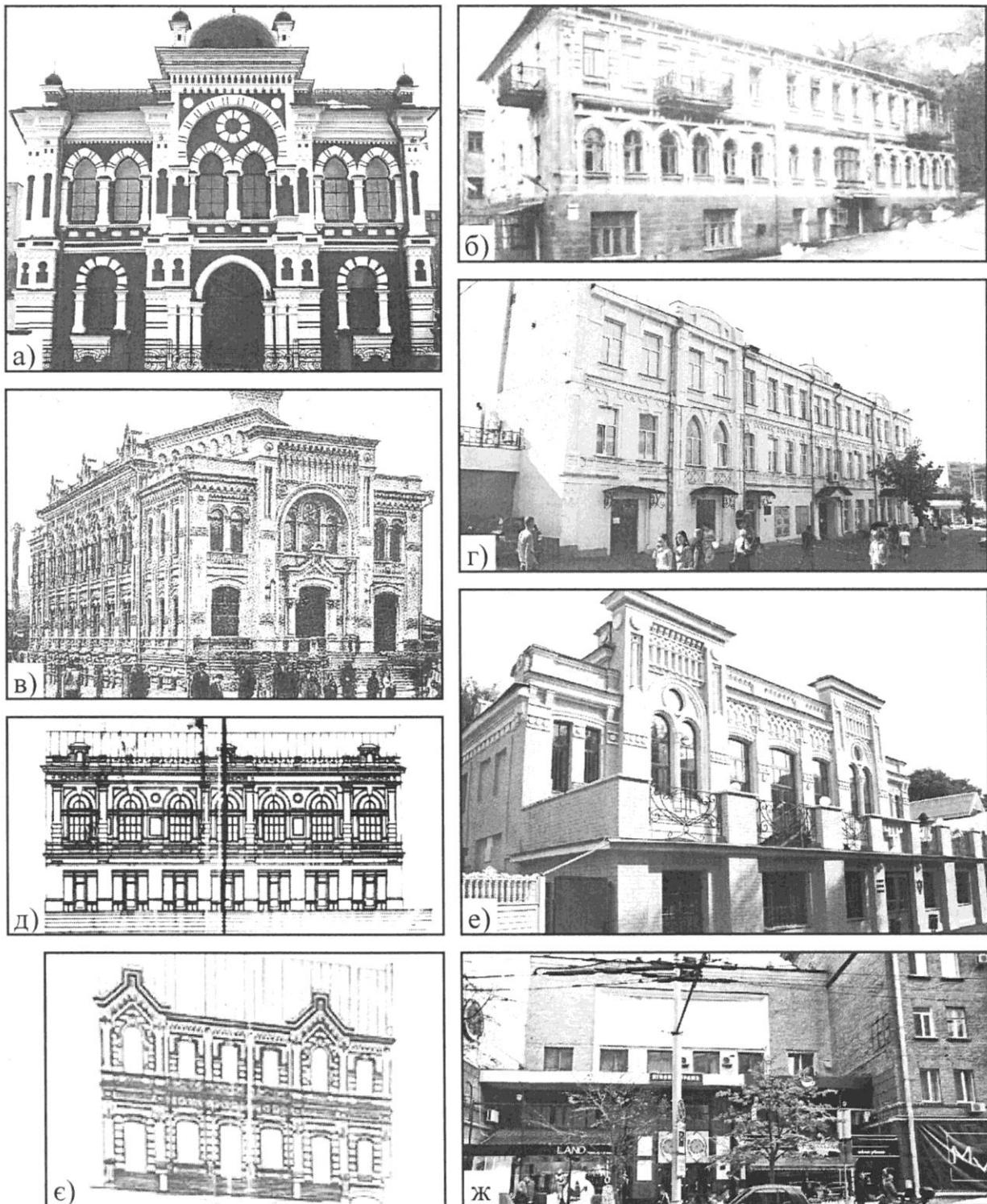

Рис. 2. Синагоги Києва: а) синагога Розенберга, вул. Щекавицька, 29; б) єврейський молитовний будинок, зараз банк, історичний вигляд, вул. Андріївська 2/12; в) Хоральна синагога Бродського, історичний вигляд, вул. Шота Руставелі, 13; г) синагога Барішпольського, зараз Дім творчості, Голосіївський просп., 29; д) єврейський молитовний будинок, не зберігся, вул. Ярославська, 7; е) Галицька синагога, вул. Жилинська, 97; є) Купецька синагога, історичний вигляд, вул. Шота Руставелі, 19; ж) Купецька синагога після перебудови - кінотеатр «Панорама», вул. Шота Руставелі, 19.

прикрасами, характерними для цегляного стилю. Друга група має більш парадний вигляд за рахунок того, що будівлі повернуті головним фасадом до глядача. Цей фасад оформлений більш парадно, ніж бічний, з великими вікнами, арками, та крупними деталями. Сам фасад демонструє, що це громадська споруда, а не рядовий будинок серед забудови. Оздоблення верхньої частини фасадів таких синагог виглядає, як ряди вертикальних ліній. Ці елементи нагадують стародавню архітектуру Храмів Ізраїлю, в яких не використовувалися арки (рис. 2, а-е) [12; 13; 14; 15; 16; 17; 18].

Найбільш красиві синагоги Києва були передані в користування єврейським громадам. Але деякі так і залишилися громадськими будівлями: в одній з них оселився банк і надбудував історичний будинок; в другій – розмістився Дім творчості; в третій довгий час був кінотеатр, який зараз продали в приватну власність. Новий господар збирається знести колишню синагогу, перебудовану в кінотеатр, щоб збудувати на цьому місці готель (рис. 2, ж) [19; 20].

Висновки: досвід будівництва сакральних споруд в іудаїзмі формувався за часів, коли євреї ще не мали будівельної культури. Потім він поступово народжувався з переходом народу до осілого життя. Типи споруд з'явилися і розвинулися внаслідок історичних подій. Синагоги Києва цікаві для дослідження, бо поєднують місцевий київський вплив з традиціями автентичної сакральної архітектури Ізраїлю. Вони є напрямком сакрального будівництва в Києві, тому потребують ретельного і глибоко дослідження для розуміння їх ролі в місті, буття і важливості сьогодні.

Список використаних джерел:

1. Ковальський А.В. Ретроспективне дослідження єврейських синагог Поділля XVII-XVIII ст. // Сучасні проблеми архітектури та містобудування. – 2016. – №43. Частина 1. – С. 160–164. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://library.knuba.edu.ua/books/zbirniki/01/2016431.pdf>

2. Бжезовська Н. В. Збереження історичного образу малих міст Поділля в сучасному архітектурному та містобудівному середовищі // Сучасні проблеми архітектури та містобудування. – 2018. – №51. – С. 175–181. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://library.knuba.edu.ua/books/zbirniki/01/2018/201851.pdf>

3. Клюса Т. М. Сучасні тенденції реконструкції площ в історичному центрі Львова // Сучасні проблеми архітектури та містобудування. – 2018. – №50. – С. 208–222. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://library.knuba.edu.ua/books/zbirniki/01/2018/201850.pdf>

4. Скиния [Електронний ресурс] // Wikipedia: The Free Encyclopedia. – Режим доступу: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Скиния>. – Загл. з екрану (20.03.2019).
5. Ковчег Завета [Електронний ресурс] // Wikipedia: The Free Encyclopedia. – Режим доступу: https://ru.wikipedia.org/wiki/Ковчег_Завета. – Загл. з екрану (20.03.2018).
6. Скрижали Завета [Електронний ресурс] // Wikipedia: The Free Encyclopedia. – Режим доступу: https://ru.wikipedia.org/wiki/Скрижали_Завета. – Загл. з екрану (20.03.2019).
7. Никулина Е.Н. Основы православия. Скиния [Електронний ресурс] // Wikireading.ru. – Режим доступу: <https://religion.wikireading.ru/34392>. – Загл. з екрану (20.03.2019).
8. Храмовая гора [Електронний ресурс] // Wikipedia: The Free Encyclopedia. – Режим доступу: https://ru.wikipedia.org/wiki/Храмовая_гора. – Загл. з екрану (20.03.2019).
9. Первый храм [Електронний ресурс] // Wikipedia: The Free Encyclopedia. – Режим доступу: https://ru.wikipedia.org/wiki/Первый_храм. – Загл. з екрану (20.03.2019).
10. Второй храм [Електронний ресурс] // Wikipedia: The Free Encyclopedia. – Режим доступу: https://ru.wikipedia.org/wiki/Второй_храм. – Загл. з екрану (20.03.2019).
11. Категория: Синагоги Киева [Електронний ресурс] // Wikipedia: The Free Encyclopedia. – Режим доступу: https://ru.wikipedia.org/wiki/Категория:Синагоги_Киева. – Загл. з екрану (20.03.2019).
12. Хоральная синагога Бродского [Електронний ресурс] // Wikipedia: The Free Encyclopedia. – Режим доступу: https://ru.wikipedia.org/wiki/Хоральная_синагога_Бродского. – Загл. з екрану (20.03.2019).
13. Синагога Баришпольского [Електронний ресурс] // Wikipedia: The Free Encyclopedia. – Режим доступу: https://ru.wikipedia.org/wiki/Синагога_Баришпольского. – Загл. з екрану (20.03.2019).
14. Галицкая синагога [Електронний ресурс] // Wikipedia: The Free Encyclopedia. – Режим доступу: https://ru.wikipedia.org/wiki/Галицкая_синагога. – Загл. з екрану (20.03.2019).
15. Парникоза И.Ю. Храмы Подола 1850-1917 гг. // Мысленное древо: Мы делаем Украину – українською! – Режим доступу: <https://www.myslenedrevo.com.ua/ru/Sci/Kyiv/Islands/History/kyiv-capitalism->

1850-1917/kyiv-podil-1850-1917/podil-churches-1850-1917.html. – Загл. з екрану (20.03.2019).

16. Єврейський Молитовний Будинок // Звіт пам'яток історії та культури. – Режим доступу: http://new.pamyatky.kiev.ua/streets/andriyivska-vul/andriyivska_2-12. – Загл. з екрану (20.03.2019).

17. Кинопанорама: Київські кінотеатри // Київ: Фото-словник. – Режим доступу: <http://kiev-book.narod.ru/kino-panorama.html>. – Загл. з екрану (20.03.2019).

18. Інтерв'ю: «Кинопанорама» преткновения. Кто и почему претендует на здание кинотеатра. Часть 1 // Медіаняня. – Режим доступу: <https://mediananny.com/intervju/2330525/>. – Загл. з екрану (20.03.2019).

19. Стало известно, что будет на месте закрытой "Кинопанорамы" [Електронний ресурс] // Деро.ua. – Режим доступу: <https://delo.ua/economyandpoliticsinukraine/stalo-izvestno-что-budet-na-meste-kinorpanoramy-346888/>. – Загл. з екрану (20.03.2019).

20. Цалик С. Блог историка: чем запомнятся кинотеатры "Украина" и "Кинопанорама" // NewsУкраїна. – Режим доступу: <https://www.bbc.com/ukrainian/blogs-russian-45952811>. – Загл. з екрану (20.03.2019).

Аннотация

Бачинская О. В. старший преподаватель кафедры Информационных технологий в архитектуре, Киевского национального университета строительства и архитектуры.

Иудаисты и их молитвенные дома в Киеве.

В статье рассматривается эволюция архитектуры сакральных сооружений в иудаизме, появление еврейской диаспоры в Киеве, возведение синагог этой диаспорой и особенности их архитектурного образа в сравнении с сакральными сооружениями в Израиле.

Ключевые слова: храм, иудаизм, синагога, Киев, архитектура, история, стиль.

Annotation

Bachynska O.V., Senior Lecturer of the Department of Information Technology in Architecture, Kyiv National University of Construction and Architecture.

Judaists and their prayer houses in Kyiv.

Jews live in Ukraine and Kyiv for many centuries. In Kyiv, they built their synagogues to pray in them. Since synagogues are houses for prayers, these houses represent a direction in sacral architecture.

Synagogues in Kyiv have originality. The sacral architecture of the Jews in their native land must be studied in order to understand the originality of the Kyiv synagogues.

Two types of sacral structures were among the Jews: the temple and the synagogue. The first temple appeared when the Jews wandered through the desert. It was a structure of collapsible parts, which was dismantled and transferred during the move to a new place. The Ark of the Covenant was kept in the temple. It was a box with shrines inside.

Then a stone temple appeared which was built according to the same rules as the collapsible structure. Then the king of the Jews bought the mountain in Jerusalem, where he began to build a temple. The fortress with courtyards and sacral buildings Jews called the temple. This temple existed for almost 400 years and was destroyed. The opportunity to build a temple appeared after a while. The Jews rebuilt the temple. However, the second fortress was smaller. Then the fortress was rebuilt. This temple stood longer but was also destroyed.

The synagogue appeared as a place for prayer when the first temple stood. The temple was the main; the synagogue had a second meaning. When the Romans expelled the Jews from their land and destroyed the temple, the synagogue became widespread.

Jews lived in Kyiv for many centuries. All the synagogues that have been preserved were built in the late 19th and early 20th centuries. All synagogues are built in a brick style with brick ornaments. Therefore, they are similar to Kyiv apartment houses, which were built of brick at that time and decorated with the brick decor. The synagogues had two or three floors. A prayer hall and other rooms are located inside. The synagogue is intended not only for prayers and ceremonies but also for community meetings, studies in the native language, storage of books and other functions. Some buildings are decorated with vertical details resembling the decor of the temple in Jerusalem. Other buildings have the appearance of brick apartment buildings.

Some of the synagogues in Kyiv were returned to the communities, others are used as public buildings. Synagogues are unique buildings in Kiev among other sacral structures.

Keywords: temple, Judaism, synagogue, Kyiv, architecture, history, style.